

6.

Témakör: A magyar nyelv története

Tétel: A magyar nyelvtörténet forrásai: a nyelvemlékek

A magyar nyelvtörténet ómagyar korszakának rövid bemutatása.

Ómagyar nyelv kora (a honfoglalástól a mohácsi vészig, 1526-ig)

Nyelvemlékes kor, írásos nyelvemlékek is fennmaradtak. Szórványemlékek, az első magyar nyelvű szövegemlékeink, kódexek kora.

A kereszténység felvételével bekerültek a Biblia latinból átvett szavai: apostol, legenda, advent stb. Az ómagyar kor második felét a kódexek korának is nevezik. A latin nyelv miatt változott a toldalék- és hangrendszerünk. Belekerülnek a szláv jellegű szavak is a környező népcsoportokból (berkenye, luc) különböző területeken más és más nyelvjárású szavak és kifejezések voltak fellelhetők. Függetlenül a nemtől, kortól tegezés volt érvényes általában.

— Az 1000 és 1526 közé eső öt évszázad nyelvemléktípusai:

- Szórványemlékek: írott források, amelyek idegen nyelvű szövegbe ágyazva fordulnak elő, főleg tulajdonnevek.
- Szövegemlékek: összefüggő, magyarul írt szövegek.
- Glossza: sorok közé beírt jegyzet.
- Vendégszöveg: lapszéli vagy sorok közé beírt szöveg.
- Kódexek: nagy terjedelmű, kézzel írt alkotások.
- Szójegyzék: latin nyelvű szöveg, amelyben a latin szó mellé írták a szó magyar jelentését

Szórványemlékek:

— 950-951: Biborbanszületett Konstantin bizánci császár — A birodalom kormányzásáról című görög nyelvű művében 50 magyar szó (tulajdonnév).

— 1055: a tihanyi apátság alapítólevele — 58 magyar szó és az első magyar nyelvű mondattöredék.

Szövegemlékek:

— 1192-1195: összefüggő magyar szövegemlékünk: Halotti Beszéd és Könyörgés - 32soros szöveg.

— 1300 körül: az első magyar vers — Ómagyar Mária-siralom.

— 1372-1400 között Jókai-kódex — első magyar nyelvű könyv: Assisi Szent Ferenc életéről szól.

— 15. század: első bibliafordítás — Huszita Biblia.

A tihanyi apátság alapítólevele

Az alapítólevelet Pannonhalmán őrzik, 1055-ben íródott, s latin szövege már számos magyar Szót és egy töredékes magyar mondatot is őriz. Ez a mondattöredék a „feheruuaru rea meneh hodu utu rea”, mely archaikus, ómagyar nyelven annyit jelent, hogy a bencéseknek adományozott egyik birtoktest a Fehérvárra menő (vezető) hadi útig terjedt. A nyelvemlék típusa szórványemlék.

A magyar nyelv akkori állapotának néhány jellemzője a részlet alapján:

— A szavak részben még tövéghangzókra végződnek: hodu (had), utu (út). (Az ómagyar korszak [Kr. u. 896—1526] kezdetétől megy végbe a tövéghangzók lekopása.)

— A magánhangzók még zártak, később kezdődik el a nyíltabbá válás (nogu —nagy, o — a).

— Még névutók állnak ragok helyett: utu rea (útra), holmodi rea (rea — -re, -ra).

— A -cska kicsinyítő képző helyett még -di áll (holmodi).

— A magánhangzók még rövidek, csak a korszak végére alakul ki a hosszú és rövid

hangok arányos eloszlása, ami lényegében megegyezik a mai állapottal. A tővéghangzók lekopásával jár együtt a magánhangzók megnyúlásának folyamata.

— Még vannak kettőshangzók (diftongusok): sar feu (Sárfő).

Halotti Beszéd és Könyörgés

Vendégszöveg; idegen nyelvi szövegbe beékelődő szövegemlék, a Halotti beszéd és könyörgés (1182—95 között). A kódexet Pray György találta meg a 18. században, melyet napjainkban Esztergomban őriznek.

A magyar nyelv akkori állapotának néhány jellemzője a részlet alapján:

— Már megfigyelhetők a ragok: halal nec (halal nek), paradicsumben.

— A hangrend szerinti illeszkedés még nem ment végbe (halálnak helyett még halál nek, paradicsomban helyett még paradicsumben).

— Még nem fejeződött be a névutók raggá válásának folyamata: pl. paradicsum nyugulma beli (nyugalmába). A belé még névutó.

— Az ómagyar korban kezdődik az igekötők számának növekedése (határozószókból lesznek az igekötők): turkukat migé szakasztja vala (migé—meg).

— Kezdenek kialakulni a névelők: p1. es oz gyimilcsben, de még csak oz (az) van, a nincs. (Még Balassi idejében sincs 'a' névelő.)

— Még nem fejeződött be a magánhangzók nyíltabbá válásának folyamata: p1. pur (por).

— Az igei személyragok, birtokos személyjelek hozzátapadnak a szótóhoz (vogymuk, fá gyimilcsétül).

— Az alanyi és a tárgyragok elkülönülnek egymástól múlt időben is: monda (alanyi), mundoá (tárgyas).

— Az igeidőknek gazdagabb lehetőségei voltak, mint ma:

— látjátuk (jelen idő),

— terümtévé (elbeszélő múlt),

— odutta volá (összetett múlt),

— emdül (befejezett jövő),

— holsz (egyszerű jövő a jelennel kifejezve).

A magyar nyelv fejlettségéről a szövegemlék arányos mondatszerkesztése, szövegépítése, magyaros kifejezésmódja, érett és önálló stílusa ad képet.

A nyelvemlékek felbecsülhetetlen értékek számunkra, mert segítségükkel kaphatunk képet a magyar nyelv fejlődésének állomásairól.